

REFLECȚII ÎN LEGĂTURĂ CU LUCRAREA LUI NICOLAE IORGA — „ISTORIA BUCUREȘTILOR“

de MAURICIU KANDEL

Vasta operă a marelui istoric Nicolae Iorga conține și numeroase referiri la orașul București. Dar o lucrare special consacrată istoriei Bucureștilor a scris o singură dată, în anul 1939. În introducerea acestei lucrări el pornește de pe o poziție critică față de oficialitate — cu toate că lucrarea așa cum se vede este „Ediția Municipiului București“ — și lucrarea o scrie mai mult pentru a îndruma pe edili și pe oamenii politici pentru a da orașului ceea ce se cuvine unei capitale, pentru a rămîne mai departe simpatică străinilor „în ciuda multor lipsuri și neglijențe“¹. Iorga afirmă că nu înțelegem orașul și de aceea nu-l știm îngriji și îl îndreptăm adesea pe linii de dezvoltare care ar fi trebuit să fie evitate, deoarece sînt străine de oraș.

Înainte de a fi scris „Istoria Bucureștilor“ din 1939, Iorga s-a ocupat de București în 1904, cînd a dat minunata descriere a țării sub titlul „Drumuri și orașe din România“, pe care o colinda pe atunci pentru a o cunoaște și mai ales pentru a cunoaște poporul român². Încă de atunci pornește cu ideea că nu ne cunoaștem nici țara și nici poporul, ceea ce are consecințe rele. Pe lângă această idee la care revine în 1939 cînd scrie Istoria Bucureștilor, el rămîne stăpînit în considerațiile sale și de amintiri mai vechi sau mai noi care, așa cum spune, „vor rămîne împletite cu vederea lucrurilor“.

Cînd a scris cartea din 1904, Iorga se apropia de București ca un provincial care coboară în gara de nord și face cunoștință cu capitala țării, încercînd decepții și făcînd critica urbanismului atît cît era pe atunci în această capitală la micului regat român. Descriind străzile și clădirile, autorul din 1904 se oprește mai rar asupra oamenilor ce trăiesc în aceste case, rar țîșnește cîte o observație, uneori ironică, alteori cu o nuanță de filantropism, privind viața orășenilor.

Decepțiile, criticile sînt presărate cu amintirea trecutului încă destul de prezent ca arhitectură și chiar în moravuri, în Bucureștii de la în-

¹ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 5.

² N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, Buc., edit. „Minerva“, 1904, p. 5.

ceputul secolului al XX-lea. Într-o pagină se strecoară rînduri curtenitoare la adresa celor care își aveau reședința la Cotroceni, pentru ca în altă pagină să arunce o săgeată spre „gălăgioasa clădire a Camerii deputaților“, pentru ca descrierea orașului să se termine cu o caracterizare lapidară : „aceștia sînt Bucureștii mari ca întindere, ca populație, ca silințe zilnice, ca bogăție a edificiilor publice și a locuințelor particulare privilegiate, ca rost politic și cultural, dar amestecînd mărimea lor cu meschinărie, la fiecare pas și încă mai mult cu o lipsă de gust care e din partea statului un adevărat sistem“¹.

Dacă lucrarea din 1904 cuprinde elemente din istoria Bucureștilor sub forma așa numitelor amintiri ale autorului, lucrarea din 1939 este o adevărată istorie a capitalei. O sinteză din ce-a gîndit și ce se știa pînă atunci despre oraș. De această dată autorul prezintă o istorie sistematică și încearcă o periodizare a istoriei orașului, pomeneste și face critica lucrărilor similare scrise de alții, căutînd să stabilească deosebirile dintre aceștia — Berindei, Ionescu-Gion, Frederic Damé — și felul în care concepe el istoria Bucureștilor. „Ceea ce se încearcă în această nouă Istorie a Bucureștilor este prin urmare înainte de toate a prezenta dezvoltarea acestui oraș sub raportul unei izbucniri de viață, potrivit cu împrejurările vremurilor schimbătoare, capătă un caracter sau altul, toate plecînd, însă, de la principiul de existență și de la întîia menire pe care o avea această alcătuire de populație menită unei soarte așa de schimbătoare, dar, în liniile generale, așa de mari“².

Pornind de la această autocaracterizare a Istoriei Bucureștilor ne propunem să o supunem unei analize și în cele din urmă să arătăm ce s-a păstrat ca date și metode în cercetările mai noi întreprinse de harnicul grup de tineri cercetători care formează colectivul atît de bine încheiat de direcția Muzeului de istorie a Capitalei într-o adevărată atmosferă de muncă științifică.

Iorga urmărește în Istoria Bucureștilor mai întîi istoria capitalei Țării românești și apoi a capitalei României întregite ; e vorba deci, de București ca oraș al domniei, ca formă politică. De aceea, deși admite și un trecut foarte îndepărtat al acestei așezări omenești, el pornește cu istoria orașului din momentul existenței unui stat muntean și urmărește dezvoltarea așezării în funcție de împrejurări politice, ca factor extern, acordînd acestor împrejurări întîietate, iar ca factor intern socotește funcția proprie a vitalității orașului.

Dincolo de concepția organicistă a orașului care se apropie de un anumit fel de materialism, Iorga nu dezvoltă în dezvoltarea orașului nimic din ceea ce am avea dreptul să bănuim că se cuprinde în expresii ca „puterea ce gîlgîie“, „izbucnirea de viață“. Deși din prefața lucrării se deslușește că orașul nu va fi considerat ca un rezultat al dezvoltării forțelor de producție și ale unor anumite relații de producție, noi, totuși, în unele momente din desfășurarea istoriei orașului, autorul pomeneste despre acestea, desigur cu alte cuvinte, fără însă să le acorde atenția cuvenită unor factori primordiali în procesul istoriei.

¹ N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, Buc., edit. Minerva, 1904, p. 116—117.

² N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, 1939, p. 6.

Cu toate că Iorga a spulberat o multime din miturile ce circulau întru explicarea unor procese din Istoria Românilor, când e vorba însă de București, rămîne la admiterea unor asemenea mituri. Astfel, deși el într-o serie de lucrări respingea părerile curente despre năvălirea barbarilor, în Istoria Bucureștilor acordă o mare importanță formării unei așezări pe aceste locuri însușirilor geografico-strategice pe care le ofereau smîrcurile Dîmboviței și pădurile vecine pentru apărarea împotriva năvălirilor. Această idee că orașul e creat împotriva unor năvălitori și veșnic are să se apere contra acestora, nu-l părăsește pe Iorga de-a lungul întregii istorii a orașului.

O altă idee curentă în legătură cu originea orașului este și mitul cu Bucur Ciobanul, care se păstrează chiar și în zilele noastre, așa cum a fost născocită în secolul al XVII-lea, după cum arată P. S. Năsturel¹, și aceasta este adoptată și de Iorga..

Pe lângă factorii de mai sus care au dus la stabilirea capitalei la București, Iorga a adăugat, ca un factor care a grăbit aceasta, „tendința politicii lui Mircea spre Dunăre pentru moștenirea statului bulgar și pentru întărirea acestei stăpîniri de dincolo de Dunăre, Mircea va zidi și Giurgiu”².

Bucureștiul era un popas spre Giurgiu. În secolul al XV-lea și al XVI-lea Bucureștii devin o „capitală de schimb” din motive politice — apărarea față de turci. În afară de aceste motive politice care fac să alterneze reședința domniei între Tirgoviște și București, Iorga mai aduce și o motivare cultural-politică care este însă mai puțin convingătoare. Admițînd că orașul își datorește totul situației de capitală a domniei, Iorga în mod logic va ajunge la concluzia că orașul decade îndată ce se mută domnitorul în alt oraș, dar tot atît de bine se poate admite că tocmai această mutare a domniei va contribui mai curînd la o dezvoltare mai independentă și mai naturală a orașului ca centru economic. Dacă admitem acest lucru, o facem fiindcă el se potrivește mai bine cu imaginea ce o trezește Iorga atunci cînd într-un loc vorbește de „puterea ce gîlgiie”³ și în alt loc cînd se apropie de adevărata explicație a cauzelor dezvoltării unui oraș: „. . . . orașul el însuși, prin puterea sa de viață ajunge a se dezvolta întîi sub raportul locuitorilor, al comerțului pe care-l făcea, al elementelor străine mai ales din răsărit, pe care le trăgea, pentru ca pe urmă să recheme domnia aici”⁴.

Cu toate că această din urmă explicație este cît se poate de justă. Iorga în cele din urmă ajunge la concluzia că așezarea domnitorilor la București a fost impusă la un moment dat de turci și nu de cauze sociale economice.

Pentru viitoarele cercetări rămîne ca o sarcină ca din ceea ce la Iorga este pură intuiție sau sugestie, să se stabilească gradul de realitate ale acestora în explicarea originii orașului și a dezvoltării lui,

¹ P. S. Năsturel, *Cetatea București în veacul al XV-lea în: Materiale de istorie și muzeografie*, București (f. d.), p. 141.

² N. Iorga, *Ist. Buc.*, p. 9.

³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 8.

⁴ Idem, p. 12.

iar în ce privește situația lui de capitală, aceasta să formeze nu problema centrală a istoriei orașului ci o problemă aparte, subsecventă, legată însă de dezvoltarea însăși a orașului și de cerințele domniei.

Încadrarea istoriei orașului într-o periodizare impunându-se ca o necesitate metodică, Iorga împarte istoria orașului într-o perioadă când orașul este cetate domnească și nu e totdeauna capitală, apoi a doua perioadă când se impune și este capitală, rămânând ca în vremea fanarioților să fie o capitală pe care domnii veniți din Constantinopol caută s-o facă cât mai apropiată de strălucirea orașului de unde le vine puterea. Urmează apoi în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea o a patra perioadă, în cursul căreia orașul se dezvoltă sub influența occidentală care se accentuează sub dinastia străină și, însfirșit, perioada contemporană de la finele secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea.

Iorga consacră fiecărei perioade un capitol mai întins sau mai restrâns, oprindu-se asupra unor evenimente care privesc istoria succesiunii domnilor și în general istoria întregului principat.

Cu puterea de evocare și cu deosebitul talent de a compune, calități pe care le posedă Iorga ca nimeni altul, el reușește cîteodată să te facă să crezi că evenimentele respective se petrec la București sau sînt legate de București, chiar dacă în realitate ele se petrec în altă parte. Iluzia aceasta vine tocmai din faptul pe care l-am subliniat mai sus, și anume că istoria orașului e legată de domnitor și de domnie și uneori acestor legături i se dau asemenea proporții încît în vremea fanarioților orașul este copleșit în ce privește inițiativa municipală și nu rămîne în acțiune decît inițiativa domnească și organele domniei. Dacă sub raportul administrativ-municipal al orașului, Iorga are dreptate cînd afirmă acestea, în ce privește viața forțelor reale care alcătuiesc orașul în esența sa de categorie istorico-economică, lucrurile stau cu totul altfel. Faptul că Iorga vede aceste forțe reale și le pomenește ori de cîte ori le surprinde, este o dovadă cît de profund cunoștea trecutul acestui oraș, însă istoricul Iorga ne privind dezvoltarea orașului prin prisma materialismului istoric, nu acordă acțiunii forțelor reale ale istoriei decît atenția ce se cuvine unor cauze secundare demne de a fi numai constatate și menționate, în primul rînd fiindcă ele s-au impus uneori și cronicarilor contemporani cu evenimentele și apoi fiindcă „probitatea istoricului nu trebuie să lase deoparte nimic din cele petrecute și care ar putea să ajute pe alții să explice mai clar evenimentele care rămîn uneori mult timp umbrite“.

Printre evenimentele care dovedesc frămîntările sociale ale epocii fanariote, Iorga observă între 1740—1770 „o trăsărire a simțului cetățenesc“, dar aceasta este după el o mișcare „a boierilor zurbagii“¹.

Protestul social care apare după 1744 sub formă de „cîrtiri din cafenele, bilete neiscălite... strecurate în curțile boierilor“², sînt calificate ca obiceiuri constantinopolitane care sfîrșesc ca la Constantinopol cu „darea de foc“.

¹ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, p. 13.

² Idem, p. 13.

În afară de aceste zvicniri, istoricul constată că „orașul crește, vechile împrejurări trebuie să fie neconținut înălțurate, o imensă mahala se strânge în jurul centrului cuprinzând străzile de comerț, curțile boierilor și reședința domnească”¹, dar nu se pomeneste nimic de apariția unei forțe noi istorice, nici de începutul unor noi relații de producție. Aici va fi sarcina viitorilor cercetători să utilizeze acest bogat material și sugestiile lui Iorga și să arate evoluția orașului datorită nu domniei în primul rând, ci forțelor reale care împing societatea omenească să salte de pe o treaptă pe alta a dezvoltării. Ceva în acest sens se poate găsi în lucrarea „București, scurt istoric” de sub redacția profesorului Florian Georgescu și multe din articolele publicate de colaboratorii săi în revista „Materiale de istorie și muzeografie”².

Față de era nouă de occidentalizare care vine cu domniile pămîntene, Iorga are o atitudine critică fiindcă occidentalizarea e rău înțeleasă și merge pînă la distrugerea artei autohtone care s-a păstrat la noi în vechile biserici. Tot o atitudine critică negativă manifestă Iorga și față de politicianismul care în locul unei conștiințe orășenești a născut o conștiință de club. Privind viitorul, Iorga vede necesar ca orașul să fie supus unei acțiuni culturale sociale, care să facă din orășeni adevărați cetățeni ai unei adevărate cetăți — metropole românești³.

Istoria orașului se începe cu datele arheologice care arată continuitatea vieții omenești pe locurile bucureștene, unde existau motive de atracțiune încă din vremuri vechi pentru „o lume de toate neamurile (care) se adunau aici: barbarul rătăcitor, războinicul năimit, turanian sau german, venind aici la tîrg cu ce produse putea să aducă spre vînzare în schimb pentru fabricate sau pentru prețuita monedă împăratească”⁴.

Începutul orașului însă îl vede Iorga în „Cetatea domnească” și identifică Bucureștiul cu „Cetatea Dimboviței”, care apare sub acest nume la începutul secolului al XV-lea. Urmărind istoria orașului în acest secol, se urmărește de fapt rătăcirile domnilor mînați de un interes sau altul între Tîrgoviște și București. În paginile consacrate acestei epoci din istoria capitalei nu vedem nimic din viața și dezvoltarea orașului. Plecînd de la ideea că orașul e ca și o ctitorie domnească, el leagă de domn și domnie orașul: astfel povestește că expediția moldo-ardelenească, după bătălia de la Războieni atinge Bucureștiul, unde curînd „Tepeș va fi ucis prin trădare”, în marginea orașului. Urmărind trecerea voievozilor prin oraș, Iorga împrumută însuși orașului freamătul evenimentelor legate de domnie, dar aceasta, cum am spus mai sus, nu redă viața orașului. Mai tîrziu, cînd domnia este legată de relațiile cu turcii, istoria capitalei este legată de aceste relații și acum Iorga leagă curtea, cetatea și orașul.

¹ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, p. 13.

² În momentul în care s-au scris aceste rînduri nu apăruse încă volumul *Istoria Bucureștilor* al colectivului condus de profesorul Florian Georgescu.

³ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, p. 14.

⁴ Idem, p. 21.

„Dar cu atîrnarea tot mai deplină a țării de turci, Bucureștii înălătură de mult timp Tîrgoviștea. Aceasta și în domnia „Drăculescului“ Mircea Ciobanul și aceea a adversarului său din altă ramură, Pătrașcu cel Bun ;... Acum însă împreună cu cetatea și curtea este și orașul“¹.

Formularea aceasta din urmă deschide un drum interesant pentru cercetători în a stabili dacă se pot despărți cetatea, curtea și orașul în timp și cum s-a ajuns la contopirea pe care o arată Iorga. Poate fi vorba aici de procesul unificării sau de un proces care precede centralizarea statului.

Documentele secolului al XV-lea și al XVI-lea vorbesc puțin despre București și de aceea ca să scrii ceva despre acest oraș adesea trebuie să te mulțumești chiar cu unele știri care dezvăluie cîte un aspect sinistru sau cruzimea și răutatea boierilor. Astfel, Iorga pomenește la un moment dat în secolul al XVI-lea despre uciderea lui Vintilă Vodă, stăpînitorul de cîteva zile „al cărui cap rînjia prins în cuie pe zidurile ei (ale capitalei) umile“.

Lipsa de știri, conținutul neimportant uneori al puținelor știri implică o metodă de cercetare și influențează cercetarea, periodizarea și concluziile. Abia spre sfîrșitul secolului al XVI-lea documentarea începe să fie mai bogată, fiindcă la știrile interne și cele ale popoarelor vecine se adaugă un nou izvor pentru istoria Bucureștilor. Acest nou izvor îl alcătuiesc relatările făcute de călătorii străini, care trec pe la noi spre Constantinopol sau vin din Constantinopol pentru a se duce în Occident. Primul călător care dă o descriere a orașului, descriere folosită din plin de Iorga, este avocatul francez Escaloppier. Dar și de la acesta, ca și de la alții, nu putem afla mai nimic despre viața orașului, în schimb găsim știri despre viața de la curte și despre domn. Toate relatările de aici înainte privesc curtea și obiceiurile ei pe de o parte, pe de alta aspectul orașului. Acesta din urmă variază foarte mult de la un călător la altul, după cum vine din Occidentul Renașterii sau din Orientul care rămăsese în urma Apusului.

De aceea sub influența acestor știri unilaterale și eliptice apare necesară metoda folosită de Iorga de a lega istoria orașului numai de istoria domniilor.

Despre aspectul economico-social găsește Iorga unele știri abia la călătorul suedez Strassburgh care trecea prin București pe la 1632. Faptul că de aici încolo știrile sînt mai numeroase și cuprind și amănunte de ordin social-economic îl duce pe Iorga la considerația că o dată cu domnia lui Matei Basarab, începe o nouă perioadă în istoria Bucureștilor. E vorba de perioada în care Bucureștii fiind părăsit de Matei Basarab care își așază capitala la Tîrgoviște, „orașul din care dispăruse cetatea, *trebuie să facă dovadă vitalității sale*“ și astfel orașul „devine centru de negoț și reședință a Mitropolitului“². De fapt această vitalitate existase mai de mult, numai că acum, la începutul secolului al XVII-lea, ea este mai puternică datorită unui proces de dezvoltare a forțelor de producție și apariției unor intense relații comerciale nu nu-

¹ N. Iorga *Ist. Buc.*, p. 35.

² N. Iorga, *Ist. Buc.*, p. 69.

mai la noi, dar în toată Europa. În istoria Bucureștilor scrisă de Iorga acest proces este simțit de intuiția marelui istoric, dar în terminologia lui lipsesc expresiile folosite de materialismul istoric și de aceea la marcarea evenimentului se folosește formula că pînă atunci istoria orașului „se înșiră pe linia bisericilor domnești”¹, iar de aici înainte vitalitatea orașului îi impune domnului să facă din nou scaunul domnesc în București.

Intuiția lui Iorga este adesea uimitoare prin profunzime, dar ea se oprește la limitele impuse istoriografiei burgheze. Astfel, pomenind de existența unor puternice „corporații, ca a tabacilor”, el nu vede rostul lor în istoria orașului decît în faptul că această „lume vioaie și neastîmpărată” se încuscrește cu seimenii, care în vremea cînd erau la Tîrgoviște se deprinseseră a se ridica împotriva Domnului“.

Reglementării comerțului ce se face sub Mihnea al III-lea, necesitate izvorită din însăși gradul de dezvoltare economică la care ajunsese orașul, Iorga, deși menționează vitalitatea impunătoare a orașului, nu-i atribuie acesteia reglementarea ci faptului că „domnitorul deprins cu viața așa de vie a Constantinopolului, introduse normele de comerț pe care turcii le moșteniseră de la bizantini cu stabilirea oficială a prețurilor”².

În acest București al secolului al XVII-lea cu corporații „puternice și neastîmpărate”, cum le califică Iorga, cu răscoale de seimeni, cu o reglementare de prețuri — care trebuie pusă în legătură cu fiscalitatea statului centralizat, dar și cu fenomenul revoluției prețurilor, care la noi s-a simțit puțin mai tîrziu decît în vestul Europei — sînt fapte care trebuie supuse unei amănunțite analize prin prisma materialismului istoric și în felul acesta în viitoarea Istorie a Bucureștilor orașul va însemna mai mult prin ce este el însuși în dezvoltarea sa organică, decît în rolul său de așezare a scaunului domnesc și de oraș în care proprietatea bisericească este un factor important, dar nu primordial³.

Pentru secolul al XVII-lea Iorga urmărește în continuare raportul între domnitor și oraș, legînd astfel în mod consecvent istoria orașului de istoria domniei, dar acum acordă și o mai mare importanță rolului economic pe care-l au bisericile și mănăstirile stăpînitore de pivniți, prăvălii și locuri în oraș. Paralel cu aceasta se înregistrează și creșterea elementelor meșteșugărești și negustorești și sînt pomeniți județul și pîrgarii cu rolul lor de instituții ale orașenilor, dar se acordă și atenție procesului de capilaritate socială care permite trecerea negustorilor bogați în rîndurile boierilor.

Procese sociale ce au loc acum în capitală capătă mai mult relief și se impun atît de puternic încît Iorga părăsește ideea că orașul este o creație domnească și dincolo de acțiunea domnitorului, în viața ora-

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 69.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 74.

³ Acest drum începe a-și face loc în publicația **Materiale de istorie și muzeografie**, ca și în celelalte publicații apărute în cadrul Muzeului de istorie a orașului București.

șului el descoperă pe de o parte inițiativa altor forțe care duc la formarea mahalalelor, pe de alta o serie de practici care amintesc sau sînt legate de originea satească a locuitorilor de la orașe. Așa, de pildă, la schimbarea proprietății între locuitorii orașului prin vînzări participau nu numai cei 12 pîrgari ai orașului ci și „bătrînii orașului și mahalagii”¹.

A tot puternicia boierilor în secolul al XVII-lea este semnalată fără a fi însă interpretată, pomenindu-se numai de apariția curților boierești pe lîngă curtea domnitorului și de ctitorii bisericești, pe lîngă care apar și bisericile făcute de negustori sau de unii meșteri mai bogați. Desigur că acestea sînt manifestări de o profundă însemnătate economico-socială pe care Iorga le observă, însă nu se oprește să analizeze procesul în sine, ci acordă importanță numai aspectului cultural al procesului. De aceea ne permitem să menționăm ca o sugestie pentru viitoarele cercetări urmărirea procesului economic-social ce se desfășoară în Bucureștii secolului al XVII-lea și legarea acestui proces de epoca precedentă continuîndu-se și în epoca următoare.

Prețioasă în acest sens găsesc că este indicația cu care Iorga sfîrșește capitolul V : „în ce privește pe ceilalți locuitori, aceeași lume se prezintă, în care pe lîngă oamenii ce vin din sate ca să se așeze definitiv prin mahalalele numite după biserici, găsım pe meșterii din bresle, zlătari, mîrgelari, abagii, croitori, cismari, măcelari, săpunari, scortări formîndu-se și o mahala a scortarului, șelari, oțelari, lăcătuși, fierari, din locul unde se „frînge fierul”².

Perioada din Istoria Bucureștilor care se desfășoară în cursul secolului al XVIII-lea, după Brîncoveanu, în timpul fanarioților, este împărțită de Iorga în două etape. Etapa I care se întinde pînă la pacea de la Kuciuk Kainardji, adică la 1774, corespunde unei păstrări a tradiției indigene de domnitori legați prin relații de familie cu boierimea românească. În etapa a II-a această tradiție este părăsită și se urmează „strict linia constantinopolitană”³.

Această caracterizare și împărțire se potrivește dacă ținem seama de stilul clădirilor bisericești, de populația amestecată ce trece prin oraș sau este așezată în capitală, de predominarea în viața politică a unei lumi greco-turce. Dar dincolo de acestea e orașul, categoric istorico-economică care își are viața sa proprie și se dezvoltă legic, viață pe care Iorga o vede și o semnalează chiar, dar întrucît el acordă înțelegere vieții politice, domnitorilor, clădirilor, viața adevărată a orașului rămîne în umbra vieții politice. El recunoaște că în această perioadă în care apare și un număr mare de ctitori de biserici care nu mai sînt boieri ci oțelari, olari, băcani, abagii, brutari, „clasele acestea populare devin iuți, gata de răscoală, și mai recunoaște că în acest timp s-a format „un spirit politic bucureștean”, pe care-l asemăna cu spiritul de răscoală al poporului țărigrădean. Aici trebuie cercetat dacă și cît e de țărigrădean acest „spirit de răscoală” și dacă nu este vorba de o formă de manifestare necesară, corespunzînd unei evoluții locale și sub in-

¹ N. Iorga, *Ist. Buc.*, p. 82.

² Idem, p. 121.

³ Idem, p. 133.

fluența care vine de altundeva decît de la Țarigrad¹. Insuși Iorga afirmă că în mijlocul acestei vieți „cu caracter impus turcesc al capitalei muntene“... începuse de mult să străbată influențele Occidentului“². În continuare, într-un capitol destul de bogat, prin faptele relatate, Iorga urmărește diferitele căi pe care a venit această influență și formele ei de manifestare. Unele explicații ce se dau acestor manifestări sînt foarte apropiate de o explicație realist-istorică. Astfel, lipsa unei burghezii receptive pentru ideile revoluției franceze și interesantă în aplicarea lor este semnalată, dar această lipsă Iorga nu o vede ca o urmare a unei întîrziate dezvoltări economico-sociale, ci în împrejurarea că burghezia fusese „pusă la pămînt și în mare parte împrăștiată de aprigile ieșiri ale lui Vodă Mavrogheni“³.

Ajungînd să vorbească de Bucureștii în fața revoluției lui Tudor Vladimirescu, Iorga nu vede mișcarea orașului în favoarea acestei revoluții care e o mișcare „menită să fie țărănească, după modelul aceleia a lui Carageorghe“⁴.

După venirea în Domnie a lui Grigore Ghica viața orașului, tulburată de revoluție, a fost reluată și începu refacerea orașului pîrjolit de focul și jaful turcilor. Un moment întreruptă, această perioadă de refacere este reluată sub conducerea „omului de inimă care a fost generalul Chiselev“⁵. Pentru aspectul orașului la 1834, cînd îl părăsește Chiselev, Iorga citează descrierea lui Bois-le-Comte :

„Bucureștii, pustiiți de războaie, de tulburările civile și de focuri se restabilește răpede. Amestecul de frumoase palate și de sărace colibe cînd supt înfățișarea unui mare sat și cînd supt aceia a unei cetăți europene, acest oraș are, în totalul său, toată aparența și apucăturile unei Capitale. Luxul, care a rămas foarte însemnat, s-a despuiat de formele sale asiatice și e mai apropiat de moravurile noastre. Nu s-ar putea spune că un adevărat spirit public există în capitala Munteniei. E un amestec de principii, de idei și de moravuri opuse. E icoana tărcată a unei epoci de tranziție, ca să ajungă la o opinie dominantă, la idei prezente, la o regulă generală și expresie“, e o nesiguranță generală asupra drepturilor, îndatoririlor și datoriiilor, un amestec de idei franceze și de idei rusești, de independență și de slugărnicie, de liberalism și de privilegii boierești, pe lîngă cîteva idei turcești în toată brutalitatea lor... Tonul orașului e, de altfel cu totul frances : limagiul, ținuta societății, vestmintele, modele și pînă la puținele cărți ce au și la gazetele ce se primesc din străinătate“⁶.

De altfel aspectul acesta mixt de confluență între occident și orient îl remarcă și ofițerul prusac v. Moltke. Pe baza acestor mărturii ca și

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 144.

² Idem, p. 144.

³ Ibidem, p. 177.

⁴ Ibidem, p. 223.

⁵ Ibidem, p. 246.

⁶ Bois-le-Comte, după Iorga, *op. cit.*, p. 248—249.

a altora, Iorga, pe bună dreptate, și-a intitulat un capitol „Zorile occidentalismului în București”¹.

În capitolul „Bucureștii romantismului francez” se urmărește creșterea influenței franceze în viața orașului, dar numai în ce privește clasa dominantă și clădirile ce se ridicau. Rămânând în cercul clasei dominante, Iorga vede și revoluția de la 1848 tot de pe poziția aceasta și prezintă revoluția de la 1848 în București fără să țină seama de forțele motrice ale ei. Capitolul romantismului francez în București culminează cu descrierea revoluției de la 1848. Iorga, la început, nu numai că lasă să se înțeleagă că această revoluție este pur și simplu importată, dar precizează că „trebuie presupusă uneltirea mai îndelungată, din partea agitatorilor veniți de curînd din Parisul revoluționar”² și totuși apreciază mai departe rolul maselor bucureștene: „Era totuși în acești oameni febra politică. Astfel, cînd pe urmă, speriat de zvonul că vin rușii, guvernul revoluționar fugi spre munte, populația nu urmă exemplul de odinioară risipindu-se. Ea sili pe mitropolit, care făcînd apel și la populație, instalase un regim reacționar, să revie, după dorința poporului român, la rolul care-i fusese impus în iunie”³.

Sprijinit pe descrierile ce le fac străinii, printre care citează și descrierea entuziastă a „agitatorului socialist” Ferdinand Lassalle, Iorga ajunge la concluzia că orașul are unele păcate „viind din faptul că nu era o țară, ci două și cea de desupt nu se prezenta în curata-i haină de țară ci în caricatura mahalagiilor și, chiar în centru, erau încă rămășițele copiei Țarigradului decadentei”⁴, în același timp se urmărește sporirea lucrărilor edilitare, care sînt legate și de pătrunderea capitalismului apusean, pe care însă autorul nu-l semnalează ca atare ci numai îl constată, numind străinii care se așază pentru comerț și industrie în oraș.

Istoria Bucureștilor se termină cu capitolul „Bucureștii dominați de noua viață politică”, care începe cu Unirea Principatelor și se continuă sub domnia dinastiei de Hohenzollern. Autorul urmărește mai puțin viața politică a orașului și mai mult creșterea modernizării orașului. O oarecare părere de rău pentru că se distruge orașul cu grădini și o mulțime din lucrurile care făceau specificul orașului se degajă din toate paginile acestui capitol. Dar autorul își dă seama că evoluția social-economică schimbă înfățișarea orașului. El ar dori însă ca la

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 177—251.

² Idem, p. 265.

³ Ibidem, p. 270.

⁴ Ibidem, p. 287.

această schimbare să existe o îndrumare pe care s-o dea altcineva decât bunul plac sau interesele momentane¹. Aici, în gândirea lui Iorga putem găsi ideea colectivității și a intereselor acesteia. Și acest gând chiar dacă nu e exprimat destul de precis, izvorăște din intuiția viitorului, așa cum o poate avea un istoric care a pătruns în mecanismul istoriei și cunoaște cu precizie funcționarea lui. Și Nicolae Iorga a avut acest dar al intuiției istoriei.

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 335. „Numai de la un grup conștient care, cu simț al valorii vieții sociale, peste ce înseamnă ca indivizi, ar căuta o neconținută lărgire, pe base naționale și morale, a cercului său, se poate spera, și cu ajutorul unei prese bune, ale unei largi propagande prin graiu, un început de solidaritate pe care singură, prin grija fiecăruia de purtarea comună, de bunul public, s-ar putea îndrepta cei cu falsă cultură și s-ar putea înălța aceia cari, afară de formele și mijloacele pe care le dă școala primară de stat, nu stăpinesc nimic din tezaurul cultural“.

